

POJAM ČLANA U FRANCUSKOM JEZIKU I NJEGOV RAZVOJ OD XVII. ST. DO DANAS

VJEKOSLAV ČOSIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 804.0-5:801(091)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988-02-19

Rad predstavlja sažeti pregled povijesnog razvoja pojma člana u francuskom jeziku od XVII. st. do danas. Glavna pažnja posvećena je razmatranjima o *stilskoj vrijednosti člana*, o *članu kao vrsti riječi*, o *problemu neodređenog člana*, o *determinacijskoj funkciji člana* i o *značenju člana*. Kao izvori uzeti su: *Gramatika* Port-Royala, Dumarsais, Duclos, Condillac, J. Harris, Thurot, Wailly i Petitot (za XVII. i XVIII. st.) te Guillaume, Grevisse, Moignet i Wilmet (za XX. st.). Nastoje se otkriti ključni momenti i kvalitativni pomaci u razmišljanjima o članu, njihova uvjetovanost i njihov utjecaj na daljnji razvoj spoznaja. Utvrđena je razlika u razmišljanju onih koji su se oslanjali na latinsku gramatičku tradiciju i onih koji se izravno oslanjaju na grčke gramatičare.

Delikatna i sporna priroda člana još uvijek ostaje otvorena tema rasprava: član kao vrsta riječi i status neodređenog člana. Ona zahtijeva osjetljivost na nijanse jezičnog izraza i suptilnost lingvističke analize. Rasprave o članu u francuskom jeziku dovele su do nekih fundamentalnih otkrića, počevši od *stupnjeva determinacije člana* le koji odgovaraju onome što je klasična logika nazivala *jedinkom*, *vrstom* i *rodom*, pa do otkrića kategorije *ekstenziteta*, koja se krije pod opozicijom *un/le* i predstavlja formalni izraz osnovnog mehanizma *partikularizacije* i *generalizacije* na kojem počivaju konstruktivni i funkcionalni principi jezika.

Rasprave o članu završavaju vrlo često tamo gdje lingvistički problemi postaju opći problemi ljudske misli i ljudske spoznaje.

L'article, Monseigneur, a fort embarrassé la plûpart des grammairiens, ou du moins c'est la chose qu'ils ont traitée avec le plus d'obscurité. (Condillac)

Te riječi koje je Condillac uputio svom učeniku princu Ferdinandu od Parme na početku poglavlja u članu svoje poznate *Grammatike*¹ još uvijek su, izgleda, aktualne. Naime, već puna tri stoljeća član ne prestaje zanimati, i intrigirati, gramatičare i lingviste: jedne zbog protuslovnih pravila upotrebe a druge zbog veoma apstraktnih semantičkih i strukturalnih vrijednosti. U slučaju francuskog jezika, postoje za to dva velika, ali ne i jedina, razloga. Prvi — općelingvistički — razlog leži u tome što član u francuskom, kao i u drugim jezicima koji ga posjeduju, ima krajnje reduciran fonološki sastav. Jezični analitičari najbolje znaju da

¹ Etienne Bonot de Condillac, *Cours d'études pour l'instruction du Prince de Parme*, Tome Premier, *Grammaire*, Aux Deux-Ponts, 1782, str. 133.

su takve riječi gotovo »neuhvatljive«, da se ne daju analizirati bez svog konteksta, svoje okoline, da ne kažemo bez prethodnog određivanja njihova mjesta u sistemu datog jezika. Drugi je razlog vezan za genetsku prirodu francuskog jezika i povijesni razvoj francuske gramatičke i lingvističke teorije. Francuski, naime, nije naslijedio član od svog »pretka«, latinskog jezika, čime je njegova povijesna perspektiva bila dugo zamagljena u očima francuskih gramatičara. Ovo se, začudo, odnosi više na gramatičare XVII. i XVIII. stoljeća nego na one iz XVI. stoljeća, o čemu ćemo kasnije navesti jedno zanimljivo svjedočenje. Francuski doista od latinskog preuzima za svoj određeni član (*le, la, les*) riječ *ille*, ali joj daje posebnu namjenu koja je u latinskom bila jedva osjetljiva. Tek naknadno će se otkriti da to posuđivanje nije bilo bez razloga.² No, u svakom slučaju, francuski je sebi stvorio posebnu vrstu riječi koju latinski nije poznao i uvodi je u svoj sistem relativno sporo.³ Neodređeni član (*un, une*) koji je također posuđen od latinskog *unus, una*, čekat će 1910. godinu da bi konačno bio uveden u službenu gramatičku terminologiju.⁴ O partitivnom članu (*du, de, la, des*) i njegovu statusu u sistemu člana još se i danas raspravlja, iako ga gramatike sustavno uvrštavaju u inventar člana. »Nulti član«, tj. upotreba imenice bez člana još čeka svoj službeni status i teorijsko obrazloženje. Ovo bi bio samo sumarni prikaz današnjeg službenog stanja oblika koji se spominju u vezi s vrstom riječi nazvanom *član* u francuskom jeziku.

Ovaj rad će pokušati slijediti problematiku i kronologiju rasprava o članu koje su se vodile u krugovima gramatičara i lingvista u Francuskoj od klasicizma (XVII. st.) do danas. U središtu pažnje bit će prije svega diskusije o stilskoj vrijednosti člana, o članu kao vrsti riječi, o problemu neodređenog člana — koje je to svojstvo bilo dugo osporavano —, o determinacijskoj funkciji člana i o problemu značenja člana. S obzirom na sadržaj rasprava, najveća pozornost bit će posvećena oblicima *le* i *un*, koji tvore tzv. temeljni sistem člana a u mnogo manjem obimu partitivnom članu *du, de, la*, koji predstavlja tzv. sekundarni sistem člana, mnogo kasnijeg podrijetla i još uvijek sporne prirode.⁵

² Francuski jezik je na raspolaganju imao još latinske demonstrative *iste, hic, ipse* i mogao je izabrati, u načelu, bilo koji od njih. Katalonski na Balearima npr. stvorio je svoj član od *ipse*. Cf. G. M o i g n e t, *Système de la langue française*, Paris, Klincksieck, 1981, str. 134.

³ Prema Grevisseu, određeni član se tek u XVI. st. počinje redovito upotrebljavati pred apstraktnim imenicama, a upotreba neodređenog člana se ustaljuje tek u XVII. st. Cf. *Idem, Le Bon Usage*, Gembloux, Duculot — Paris, Geuthner, 1961, §§ 312 i 323.

⁴ Podatak preuzet iz André J o i y, »Le problème de l'article et sa solution dans les grammaires de l'époque classique«, *Langue Française*, 48 (1980), str. 16.

⁵ Kao ilustraciju za kolebanja o prirodni partitivnog člana navodimo sljedeću rečenicu: »L'article partitif peut se rattacher, par la forme, à l'article défini, et par le sens, à l'article indéfini. Nous le considérons comme une variété de l'article indéfini.« Grevisse, *op. cit.*, § 307.

S obzirom na svoju prirodu u kojoj osim etimologije gotovo ništa nije posve jasno, član je bio od prvih početaka sistematskog gramatičkog mišljenja predmet rasprava koje zahtijevaju suptilne analize i široka općeteorijska opredjeljenja koja su često izlazila iz okvira gramatike i zalazila u područje logike i općelingvističke teorije.

1. *Stilska vrijednost člana*

Sve je zapravo počelo jednom radikalnom tvrdnjom Jules-Césara Scaligera, koji je u svojoj knjizi *De causis linguae latinae* (1540) napisao da je član »otiosum loquacissimae gentis instrumentum.«⁸ Gotovo svi koji su kasnije raspravljali o članu u francuskom jeziku osvrću se izričito na Scaligera ili — *implicite* — spominju njegovu stilsku vrijednost. Tako već u *Grammatici Port-Royala*⁷ na samom početku poglavlja o članu (pogl. VII, str. 52) nalazimo napomenu: »Les Latins n'ont point d'article: ce qui a fait dire sans raison à Jules César Scaliger dans son livre des Causes de la Langue Latine, que cette particule estoit inutile, quoy qu'elle soit tres-utile pour rendre le discours plus net, et éuiter plusieurs ambiguïtez.«⁹ Ovo je, koliko znamo, prvo jasno odbacivanje Scaligerova mišljenja. Kasniji će se gramatičari na sličan način opredjeljivati prema Scaligeru, uz određene rezerve i nijansiranja.⁹ Dumarsais npr. ističe nedvojbene prednosti člana. U svom članku o članu u *Enciklopediji*¹⁰ on komentirajući prijevod jednog Ovidijeva stiha zaključuje:

«Or les langues qui ont des *articles*, ont un instrument de plus pour arriver à cette fin /netteté et précision/; et j'ose assûrer qu'il y a dans les livres latins bien des passages obscures, qui ne sont tels que par le défaut d'*articles*; défaut qui a souvent induit les auteurs à négliger les autres adjectifs démonstratifs, à cause de l'habitude où étoient ces auteurs d'énoncer les mots sans *articles*, et de laisser au lecteur à suppléer.» (str. 627A)

⁸ Navedeno prema A. Joly, *art. cit.*, str. 17.

⁷ Naslov 1. izdanja glasi: *Grammaire generale et raisonnée*, contenant les fondemens de l'art de parler; expliquez d'une maniere claire et naturelle; Les raisons de ce qui est commun à toutes les langues, et des principales differences qui s'y rencontrent; Et plusieurs remarques nouvelles sur la Langue Françoisé, A Paris, Chez Pierre le Petit, Imprimeur et Libraire ordinaire du Roy, rue S. Jacques, à la Croix d'Or, M.DC.LX. Za potrebe ovog rada služili smo se fototipskim izdanjem sačinjenim prema primjerku koji se čuva u Museum Britannicum a naslov mu je: Claude Lancelot and Antoine Arnauld, *Grammaire générale et raisonnée 1660*, The Scolar Press Limited, Menston, England, 1969.

⁹ U navodima se prenosi izvorna grafija koja u nekim slučajevima bitno odstupa od današnjih francuskih pravopisnih standarda. To je pogotovo slučaj s navodima iz *Grammatike Port-Royala*. Ujedno se, odmah na početku, ispričavamo čitatelju na određenoj »citatomaniji« koju će zamijetiti u ovom radu. Ta »citatomanija« je ovdje namjerna, pogotovo kad se radi o autorima iz XVII. i XVIII. st., budući da su u pitanju izvori teško pristupačni široj javnosti, pa smo na taj način pokušali pružiti širu građu o razmatranom problemu.

⁹ Cf. A. Joly, *art. cit.*, str. 17.

¹⁰ Cf. *Encyclopédie* ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers, Lucque, Vincent Gunitini, 1758, s.v. Article.

Duclos¹¹ iznosi i negativne i pozitivne vrijednosti francuskog člana. Nedostatke određenog člana on prije svega vidi u opoziciji *le/nulti član*.

»Il faut avouer qu'il y a beaucoup d'occasion où l'article pourroit être supprimé, sans que la clarté en souffrit; ce n'est que la force de l'habitude qui feroit trouver bizarres et sauvages certaines phrases dont il seroit ôté, puisque dans celles où l'usage l' a supprimé, nous ne sommes pas frappés de sa suppression et le discours n' en paroît que plus vif, sans être moins clair.« (op. cit., str. 449-450)

Za ilustraciju Duclos navodi poslovicu *Pauvreté n'est pas vice* kojoj suprotstavlja njezinu verziju s članom: *La pauvreté n'est pas un vice*. Ta će se poslovice u obje verzije često ponavljati u kasnijim diskusijama o članu, a iz samog navoda može se zaključiti da se radi ne samo o prijelomnom momentu u gledanju na član nego i u njegovoj upotrebi. Izgleda, naime, da se član počeo redovito upotrebljavati uz imenicu i da se je to sredinom XVIII. st. još osjećalo kao »force de l'habitude« (»snaga navike«), što je jedno od objašnjenja — dosta površno — upotrebe člana u francuskom jeziku, tj. da se je član u francuskom počeo upotrebljavati »iz navike«. Duclos s pravom ističe da ima »beaucoup de bisarreries dans l'emploi de l'article« (str. 450), navodeći da se član ne upotrebljava ispred imena gradova, a upotrebljava ispred imena »kraljevstava i pokrajina«, da se kaže *l'Angleterre* ali i *d'Angleterre*.

No, Duclos pozna i pozitivne vrijednosti francuskog člana, koje on — u tradiciji klasicističkih gramatika — uspoređuje s latinskim:

»Si le caprice a décidé de l' emploi de l' article dans plusieurs circonstances, il faut convenir qu' il y en a où il détermine le sens avec une précision qui ne s'y trouve plus, si on le supprimoit« (str. 450)

Ilustrirajući ovu svoju tvrdnju, Duclos — možda prvi — donosi primjere koji izvanredno jasno pokazuju ono što danas prikazujemo strukturalnom formulom: $\emptyset/un/le$, odnosno: *nulti član/neodređeni član/određeni član*.

Evo tih primjera: — Charles est *fils de Louis*.
— Charles est *un fils de Louis*.
— Charles est *le fils de Louis*. (str. 451)

koje za sada ostavljamo bez komentara, svraćajući pozornost samo na slijed primjera koji je više intuitivan i nenamjeran negoli plod određenog teorijskog stava autora. O tome će biti govora u narednim poglavljima.

Thurot, prevodilac i komentator Harrisove knjige *Hermès*,¹² prizna je članu sve — rekli bismo — već priznate prednosti, ali je veoma kritičan prema njegovoj upotrebi u mnogim slučajevima.

¹¹ Cf. Antoine Arnauld — Claude Lancelot, *Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal*, Précédée d'un Essai sur l'origine et les progrès de la Langue Française par M. Petitot et suivie du Commentaire de M. Duclos, auquel on a ajouté des Notes, Paris, Parlet, 1803. Svi navodi koji se tiču Duclosa i Petitota uzeti su iz ovog izdanja.

¹² James Harris, *Hermès, ou recherches philosophiques sur la grammaire universelle*, traduction et remarques par F. Thurot,

-On ne sauroit douter que, dans certains cas, les langues qui ont des articles ne l'emportent, pour la clarté et pour précision, sur celles qui en sont dépourvues; on peut en avoir quelques exemples dans la grammaire de Port-Royal, et dans les notes de Duclous; mais il faut avouer que souvent la langue française le prodigue jusqu'à la satiété, et cet attirail d'articles et de prépositions qui accompagnent presque tous nos mots, rend la marche du discours nécessairement traînante et pénible dans bien des circonstances.- (str. 220)

Kod njega je očividna sklonost familijarnom načinu govora koji često ispušta član. Stoga su mu bliski primjeri iz La Fontainea i, jasno, neizbježna poslovice *Pauvreté n'est pas vice*, u vezi s kojom kaže:

-Qu'on essaie de mettre des articles, et l'on verra comme elles perdront de leur énergie, comme elles paroîtront traînantes et embarrassées, sans être plus claires. C'est que l'homme du peuple, dont la langue n'est pas arrêtée par respect superstitieux de l'usage qui enchaîne la plume de l'écrivain, ne s'occupe que d'exprimer vivement et clairement ce qu'il sent et ce qu'il pense, et que l'écrivain n'est pas toujours assez hardi pour s'élever à ce degré de raison et de noble simplicité.- (str. 220-221)

I dok kod Thurota uočavamo određenu mitologizaciju puka i pučkog govora, Petitot, koji je 1803. priredio i anotirao *Gramatiku* Port-Royala s Duclosovim komentarima¹³, dozvoljava ispuštanje člana samo u familijarnom govoru, dok u »otmjenom stilu« (*en style noble*) treba, prema njemu, upotrebljavati član, jer:

-L'académicien auroit aussi dû réfléchir au danger de donner de semblables exemples. Il est certain que si l'on se décideoit à les suivre et à les appliquer contre l'usage, la langue françoise seroit bientôt dénaturée. En un très court espace de temps, les chefs-d'oeuvres paroîtreroient écrits dans un langage étranger; la clarté, la noble régularité de notre langue s'altéreroient; et les novateurs ne se borneroient pas à faire les réformes proposées par M. Duclos.- (str. 456)

Duclos je govorio samo o stilskoj vrijednosti poslovice *Pauvreté n'est pas vice*, Petitot ju valorizira u relacijama *familier-noble* tonom strogog normativca, imputirajući Duclosu posljedice o kojima ovaj sigurno nije ni razmišljao. Tako u razmaku od svega sedam godina (1796—1803) Thurot i Petitot iznose dijametralno oprečne stavove o upotrebi člana u francuskom jeziku. Treba li to gledati u svjetlu sociopolitičkih prilika i promjena u Francuskoj na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće, tj. na prijelazu iz Revolucije u Carstvo, ili pak kao odnos prema jednom primjeru arhaičnog načina izražavanja koji se može gledati s dva različita stajališta: stilističkog i normativnog? Izgleda ipak da upotreba člana u ovom periodu može biti zanimljiva i s jezično-povijesnog i sa sociolingvističkog stajališta. Naime, sistematska upotreba člana — koju zastupa Petitot a koja za njega predstavlja »otmjeni stil« — sasvim je uobičajena u suvremenom francuskom jeziku. Treba, međutim, naglasiti da i današnji francuski poznače »multi član« — sasvim u skladu s onim što je izgradio kao sistem člana — i to ne samo u poslovicama kao što je to gore navedena sporna *Pauvreté n'est pas vice*, koja se i danas navodi

¹³ Za bibliografske podatke vidi bilj. 7.

kao primjer »poslovičnog stila« sklonog arhaiziranju¹⁴, nego i u mnogim drugim slučajevima. Upotrebu člana u francuskom jeziku određuje danas — bez obzira na arhaizme — kategorija *ekstenziteta* (neodređeno-određeno), ili još općenitije mehanizam partikularizacije i generalizacije, o čemu ćemo govoriti nešto kasnije.

2. Član kao vrsta riječi

Naša razmatranja povijesnog razvoja poimanja člana počeli smo stilističkim opservacijama jer je to, po našem mišljenju, najbliže duhu vremena i načinu raspravljanja gramatičara XVII. i XVIII. stoljeća. Naime, tim je gramatičarima trebalo dosta vremena i samostalnog razmišljanja da bi se oslobodili stila i tema latinskih gramatika. Treba pretpostaviti također da su njihove gramatičke spoznaje i čitava gramatička kultura bili formirani na latinskom jeziku i tradiciji latinske gramatike. Utoliko je odvajanje i osamostaljenje od tih tradicionalnih okvira bilo teže i sporije. U taj kontekst treba smjestiti i diskusije o broju padeža koje razlikuje francuski član. Ta diskusija danas izgleda naivna. Međutim, autori *Gramatike* Port-Royala smatrali su potrebnim napomenuti:

«Ces articles (*le, un*) n'ont point proprement de cas, non plus que les noms. Mais ce qui fait que l'article *le* semble en avoir, c'est que le genitif et le datif se fait toujours au pluriel, et souvent au singulier par une contraction des particules *de* et *a*, qui sont les marques de ces deux cas, avec le pluriel *les*, et le singulier *le*.» (str. 52—53)¹⁵

Problem člana kao vrste riječi dolazi u raspravama dosta kasno. Kao što stariji gramatičari (XVI. st.) nemaju nikakvih primjedbi o prirodni člana, osim čisto formalnog karaktera, tako se, izgleda, nisu ni pitali da li je član sličan nekoj drugoj vrsti riječi, po funkciji ili značenju. Za njih je član jednostavno posebna vrsta riječi. Tu su se vjerojatno oslanjali na tradiciju gramatika grčkog jezika.¹⁶ Tako ni *Gramatika* Port-Royala ne problematizira uopće član kao vrstu riječi.

Situacija se mijenja tek s Dumarsaisom koji član promatra u kontekstu determinanata (determinativnih pridjeva i brojeva), koje on nazi-

¹⁴ Da »multi član« ne mora biti karakteristika »poslovičnog stila«, svjedoče i ove dvije poslovice: *Une femme fait un ménage ou le défait*, i *La femme est la clef du ménage*. Cf. Jacques Pineaux, *Proverbes et dictons français*, Paris, PUF, 1956 (Coll. Que sais-je?), str. 90.

¹⁵ Primjedba Port-Royala i nije toliko bezrazložna ako uzmemo u obzir da se danas sasvim ozbiljno govori o partitivnom članu u vezi s oblicima *du, de l', de la i des*. No da se radi o utjecaju latinske gramatičke tradicije na francuske gramatičare XVII. i XVIII. st., vidi se iz sljedeće Dumarsaisove tvrdnje: «Nos Grammairiens ne nous donnent que six cas, sans doute parce que les Latins n'en ont que six.» (*op. cit.*, str. 614B)

¹⁶ Potvrdu za ovo mišljenje nalazimo kod Dumarsaisa: «Dans presque toutes les langues vulgaires, les peuples, soit à l'exemple des Grecs, soit plutôt par une pareille disposition d'esprit, se sont fait de ces prépositifs qu'on appelle articles.» (*op. cit.*, str. 613A—613B)

va *adjectifs prépositifs*, ili jednostavno *prépositifs*. Osvrćući se na dotadašnju terminološku praksu, Dumarsais konstatira:

»Quoi qu'il en soit, on ne donne pas le nom d'*article* à ces *adjectifs*; ce sont spécialement ces trois mots, *le, la, les*, que nos grammairiens nomment *articles*, peut-être parce que ces mots sont d'un usage plus fréquent.« (op. cit., str. 613B)

Nešto dalje on će jasno iznijeti svoju terminologiju i obrazložiti svoj stav:

»A l'égard de *le, la, les*, je n'en fais pas une classe particulière des mots sous le nom d'*article*; je les place avec les *adjectifs prépositifs*, qui ne se mettent jamais que devant leurs substantifs, et qui ont chacun un service qui leur est propre. On pourroit les appeller *prénoms*.« (op.cit., 616A)

Tražeci adekvatan termin za član i determinative, Dumarsais predlaže još jedan naziv, *adjectif métaphysique*, uz obrazloženje:

»Ainsi je mets *le, la, les*, au rang de ces pronoms ou *adjectifs métaphysiques*. Pourquoi les ôter de la classe de ces autres *adjectifs*? Ils sont *adjectifs* puisqu'ils modifient leur substantifs (sic!), et qu'ils le font prendre dans une conception particulière, individuelle, et personnelle. Ce sont des *adjectifs métaphysiques*, puisqu'ils marquent, non des qualités physiques, mais une simple vûe de l'esprit.« (ibid.)¹⁷

Ovaj neuobičajeno dugi ekskurs u Dumarsaisovu terminologiju napravili smo zato što se svi kasniji gramatičari oslanjaju na njega i preuzimaju potpuno ili djelomično njegovu terminologiju.

Tako se na primjer Duclos kreće unutar terminologije koju je predložio Dumarsais.

»On pourroit appeler l'article un *prénom*, parce que ne signifiant rien par lui-même, il se met avant tous les noms pris substantivement, à moins qu'il n'y ait un autre *prépositif* qui détermine le sujet dont on parle, et fait la fonction d'article.« (op.cit., str. 446)

Međutim, dok se Dumarsais koleba između sintaktičkog i semantičkog određenja člana (*prénom, prépositif, adjectif prépositif, adjectif indicatif, adjectif métaphysique*), Duclos bira sintaktičke odrednice (*prénom, prépositif*) i uočava distribucijsku komplementarnost člana i »drugih prepozitiva« odnosno determinanata »koji vrše funkciju člana«.

Za Condillaca član je »un *adjectif* qui détermine un substantif à être considéré dans toute son étendue, ou qui contribue à le restreindre à une signification déterminée.« (op. cit., str. 136) Iako Condillac u svojoj definiciji iznosi zanimljiva zapažanja o determinacijskoj funkciji člana, on ga smatra pridjevom bez ikakvih nijansiranja. Na tom čvrstom i neizdiferenciranom uvjerenju on gradi i svoje zaključke o supstantiviranju pridjeva.

»Puisque l'article est un *adjectif*, il ne peut être employé qu'avec un substantif énoncé ou sous-entendu; et par conséquent il y a ellipse toutes les fois qu'il n'est suivi que d'un *adjectif*: *le grand, le noble, le sublime*.« (op. cit., str. 148)

James Harris, engleski gramatičar koji je svoje djelo *Hermes ili filozofska istraživanja o univerzalnoj gramatici* objavljuje iste godine (1751) kad izlazi prvi tom *Enciklopedije*, nije pod utjecajem francuske termino-

¹⁷ Dumarsais u nastavku daje zanimljiv pregled homonimnih upotreba oblika *la* u francuskom — zamjenica: *aimez-la*; adverbe: *là*; imenica: *la* (nota solmizacije): supletivna čestica: *ce jeune homme-la*.

loške tradicije i načina mišljenja. Za razliku od Dumarsaisa i ostalih, on *le* i *un* smatra članovima »u pravom smislu riječi« (cf. *op. cit.*, str. 194), ali će nešto dalje ipak nijansirati tu tvrdnju:

La vérité est que les articles *un* et *le* sont, l'un et l'autre, *définitifs*, en tant qu'ils circonscrivent la latitude des genres et des espèces, en les réduisant la plupart du temps à n'exprimer que des individus.« (*op. cit.*, str. 196)

Za razliku od svih ostalih, Harrisov prevodilac Thurot (1796) svrstava član među veznike i prepozicije. On razlikuje tri skupine vrsta riječi, od kojih prva izražava »fizičke supstancije« (*substances physiques*), druga — imitacijom — »metafizičke ideje« (*idées métaphysiques*), a treća bi bile one koje »paraissent ne présenter aucun sens, et n'être destinés qu'à être les signes de certaines vues de l'esprit dans l'énonciation de la pensée, et à marquer les rapports que nous apercevons entre les mots des deux autres classes: tels sont les articles, les conjonctions et les prépositions.« (*op. cit.*, str. 214)

Sažimajući i zaključujući stavove gramatičara XVII. i XVIII. stoljeća može se konstatirati da ne postoji ustaljena terminologija niti zajednički stav o članu kao vrsti riječi. No, pod terminološkim šarenilom koje djeluje zbunjujuće, i pod terminološkim neologizmima koje su autori bili primorani iznalaziti da bi definirali prirodu člana, možemo pronaći po neku mrvicu istine o članu. Tako nazivi kao *prénom*, *prépositif* upućuju na njegovu sintaktičku funkciju, a nazivi *adjectif métaphysique*, *adjectif indicatif*, *définitif* i sl. govore o njegovoj semantičkoj funkciji.

Problem člana kao vrste riječi nije ni danas — barem u normativnim gramatikama — razjašnjen. Dapače, ostalo se na istim gledištima koja su, treba priznati, svakako na nižem stupnju da ne kažemo simplističkom — filološke refleksije. Tako kod Mauricea Grevissea u njegovoj poznatoj gramatici *Le Bon Usage* § 306 nalazimo sljedeći *nota bene*: »En réalité, l'article devrait être rangé parmi les *adjectifs* servant à introduire le nom.« A u § 399 isto mišljenje s obrazloženjem:

»En réalité, l'article est aussi un adjectif non qualificatif. C'est parce que la nomenclature officielle le distingue de l'adjectif dans la liste des parties du discours que nous en avons fait l'objet d'un chapitre spécial.«¹⁸

Henri Yvon¹⁹ raspravlja o mogućoj pripadnosti člana klasi zamjenica povodom konstrukcija *les plus âgées* — *celles plus âgées*.²⁰

Problem, dakle, ostaje još uvijek otvorenim. To će i ostati sve dok se ne utvrdi konačni popis oblika koji predstavljaju član u francuskom jeziku, a tu postoje još uvijek izvjesna kolebanja, pogotovo kad se radi o partitivnom članu. Najbolje se to vidi iz sljedećeg Grevissevovog navoda:

¹⁸ Oba navoda uzeta su iz izdanja navedenog u bilj. 3.

¹⁹ Cf. Henri Yvon, »*Le, la, les*, article ou pronom«, *Le Français Moderne*, XXV (1957), br. 4, str. 248—255.

²⁰ Neke novije gramatike francuskog jezika svrstavaju član u klasu *aktualizatora* (cf. C. Baylon — P. Fabre, *Grammaire systématique de la langue française*, Paris, Nathan, 1973, str. 7—17) ili u klasu *determinanata* (cf. M. Pačić, *Gramatika francuskog jezika*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1984, str. 41—52)

-On distingue souvent *trois* espèces d'articles, l'article *défini*, l'article *indéfini* et l'article *partitif*. Mais l'article partitif peut se rattacher, par la forme, à l'article défini, et par le sens, à l'article indéfini. Nous le considérons comme une variété de l'article indéfini.- (*op. cit.*, § 307)

Usprkos svim kolebanjima ta se je nomenklatura danas ustalila. Još se spominje *nulti član*, no on se i ne može smatrati gramatičkom formom *stricto sensu*. Ta su kolebanja bila mnogo veća kroz više od 300 godina dugoj povijesti razmišljanja francuskih gramatičara o članu. Kao prikladnu i preglednu ilustraciju tih kolebanja iznosimo ovdje imena gramatičara uz broj članova koji su uzimali u obzir: *1 član* — Duclos, Wailly, Furetière, Vaugelas, Régnier-Desmarais, Girard, Condillac, Thurot, Lhomond, Estarac. *2 člana* — Port-Royal, d'Aisy, La Touche, Oudin, Dumarsais, Harris, Beauzée, Sacy, Sicard, Thiébault, Giraul-Duvivier, 3. *člana* — Court de Gébelin. *4 člana* — Buffier, Trévoux, Restaut.²¹

3. Problem neodređenog člana

Poblematični status oblika *un, une* zaslužuje u ovom radu posebno poglavlje jer se o njemu raspravljalo od XVII. stoljeća pa do danas. U prethodnoj bilješci može se vidjeti da najmanje 10 do 25 navedenih gramatičara nije uzimalo u obzir neodređeni član. Ta činjenica navodi nas da ispitamo razloge takvog poimanja. A kako sve diskusije počinju od *Gramatike* port-Royala koja pozna dva člana (*le, un*), svi se autori osvrću na nju i prema njoj se opredjeljuju. Evo stoga problematičnog teksta iz te gramatike:

»Les Langues nouvelles en ont deux /articles/; l'un qu'on appelle défini; comme *le, la*, en François; et l'autre indéfini, *vn, Vne.*« (str. 52)

Nešto dalje nalazimo i obrazloženje za neodređeni član u vezi s problemom plurala, koji je izgleda kamen spoticanja ne samo u doba klasicizma nego i danas.

»Quant à l'autre article, *vn* et *vne*, que nous auonns appellé *Indéfini*, on croit d'ordinaire qu'il n'a point de pluriel. Et il est vray qu'il n'en a point qui soit formé de luy-mesme; car on ne dit pas, *vns. vnes*; mais je dis qu'il en a vn pris d'vn autre mot, qui est *des* auant les substantifs, ou *de* quand l'adjectif precede.« (str. 53-54)

Već u ovom obrazloženju nalazimo glavne slabosti morfologije neodređenog člana. Njegov plural *uns, unes* doista postoji, ali se ne upotrebljava kao član već zamjenica, i to isključivo u izrazu *les uns et les autres* i *les unes et les autres*. S druge strane, *des* je po svojoj morfologiji jedan

²¹ Podaci su uzeti iz A. Joly, *art. cit.*, str. 21, bilj. 2. Za historijat kretanja broja članova u francuskim gramatikama XVI. i XVII. st. vidi također u Lévi-za c., *L'art de parler et d'écrire correctement la langue française*, Paris, Rémond, 1809, str. 189—190. Lévizacovo izlaganje se ne slaže u potpunosti s Jolyevim prikazom. Tako Lévizac kaže da su La Touche, Buffier i Restaut priznavali 5 članova. Za Restauta npr. navodi ove članove: 1. article défini *le*; 2. article indéfini *de* et *à*; 3. article partitif défini; 4. article partitif indéfini; 5. article *un*. (*ibid.* str. 190). Dumarsais također priznaje samo jedan član, ako je suditi po ovim riječima: »Ce mot (*un*) ne me paroît pas plus *article* indéfini que *tout*, article universel, ou *ce, cette, ces, articles définis.*« (*op. cit.*, str. 616B)

od mogućih oblika plurala određenog člana *les*, a *de* bi mogao biti jedan od brojnih slučajeva neupotrebe člana, tj. nulti član.

Pogledajmo sada kako su tekle daljnje rasprave o neodređenom članu. Najpoznatiji osporavatelj Port-Royala je svakako njegov komentator Duclos, kojeg su slijedili mnogi kasniji gramatičari, a on sam je pod utjecajem Dumarsaisa.²² Uza sve dužno poštovanje koje Duclos iskazuje »samotnjacima« iz Port-Royala, on ipak kaže:

«Pour me renfermer dans les limites plus proportionnées à l'étendue de cette Grammaire qu'à celle de la matière, j'observerai d'abord que ces divisions d'articles, défini, indéfini, indéterminé, n'ont servi qu'à jeter de la confusion sur la nature de l'article.» (*op. cit.*, str. 445)

Zanimljivo bi bilo ovdje navesti Duclosovo obrazloženje ne samo zbog sadržajne nego i zbog jezične analize:

«Je ne prétend pas dire qu'un mot ne puisse être pris dans un sens indéfini, c'est-à-dire, dans sa signification vague et générale; mais, loin qu'il y ait un article pour la marquer, il faut le supprimer. On dit, par exemple, qu'un homme a été traité avec honneur. Comme il ne s'agit pas de spécifier l'honneur particulier qu'on lui a rendu, on n'y met point d'article, *honneur* est pris indéfiniment.» (*op. cit.*, 445)²³

Što se sadržajne strane tiče, poznato je da se danas neodređeni član upotrebljava tamo gdje se nekada izostavljao (»signification vague et générale«). U tom slučaju mogli bismo zaključiti da se Duclos ravna po svom »jezičnom osjećaju« ili po svojoj »jezičnoj kompetenciji« u skladu sa stanjem francuskog jezika sredinom XVIII. stoljeća. Međutim, ako njegov iskaz podvrgnemo jezičnoj analizi, ustanovit ćemo da je on u njemu upotrijebio svega jedanput određeni član (*l'honneur*),²⁴ što ne mora biti ništa čudno, a četiri puta neodređeni član (*un mot, un sens, un homme, un article*), tj. oblik *un* koji u datim slučajevima ne pripada paradigmati *un, deux, trois*, itd. nego paradigmati *chaque, certain, quelque, tout*, itd., što je znak njegove desemantizacije odnosno prijelaza u stadij člana. Iz ovog bi trebalo zaključiti da je u doba kad je Duclos pisao gornje retke (1754) *un* bio ono što je i danas, ali mu gramatičari nisu priznavali status člana. Što je razlog takva stava većine gramatičara? Da li je to problematična množina oblika *un, une* ili nešto drugo? Odgovor na ovo pitanje treba potražiti kod Duclosa samog. Najbolja ilustracija njegova načina mišljenja u tom pogledu jest sljedeća tvrdnja u vezi s rečenicom *Un homme m'a dit*:

«Un marque l'unité numérique, un *certain, quidam*, puisque le même tour de phrase s'employoit par les Latins, qui n'avoient point d'article: *Forté unam aspicio adolescentulam*. Ter. *Unam* est pour *quandam*. Un n'est en français que ce qu'il est en latin, où l'on disoit *uni* et *unae*, comme nous disons les uns.» (*op. cit.*, str. 447)

²² Sudimo to po riječima: »Je n'ai trouvé la matière approfondie que par M. du Marsais. (V. le mot ARTICLE dans l'*Encyclopédie*).« (*op. cit.*, str. 445)

²³ Nekoliko stranica kasnije Duclos će reći da »un marque l'unité numérique.« (*op. cit.*, str. 447)

²⁴ A mogao je upotrijebiti — barem kako danas stvari stoje — i neodređeni član *un*.

Glose koje Duclos daje uz *un* i *unam* (*Certain, quidam, quamdā*) dovoljno jasno svjedoče da se više ne radi o »čistom« numeralu (broju) i da je latinski kao i francuski poznao neodređenu upotrebu osnovne numeričke jedinice. No prevladalo je uvjerenje da latinski nema člana, pa ni ovaj slučaj u kojem se upotreba francuskog *un* poklapa s latinskim *unus*, odnosno *unam*, nije priznat kao član. Razlog je dakle bio, da tako kažemo, »ideološke prirode«, naravno, ako privrženost latinskom jeziku i latinskoj gramatičkoj tradiciji smatramo svjetonazorom filozofskih gramatičara.²⁵

Petitot je mnogo manje opterećen latinskom gramatičkom tradicijom a više zaokupljen stvarnim problemima koje neodređeni član postavlja pred gramatiku i gramatičare. Njegov stav bismo mogli okarakterizirati »diplomatskim«. Evo što i *kako* on iznosi svoje mišljenje:

«Tout ce que dit M. Duclos sur la définition et l'emploi de l'article, a de la justesse et de la précision, quoique l'on puisse regretter la distinction faite par MM. du Port-Royal entre l'article défini et l'article indéfini. Si cette distinction n'a pas une vérité rigoureuse, elle sert du moins à applanir beaucoup de difficultés. Par exemple, en admettant que *un, une*, sont des articles indéfinis, et que *des*, dans un sens, est le pluriel de ces articles, comme dans *un homme, des hommes, une femme, des femmes*, on épargne à ceux qui étudient les principes généraux des langues, une multitude de distinctions subtiles qui ne servent qu'à rendre les règles plus obscures.» (*op. cit.*, str. 456)

Na početku XIX. stoljeća problem neodređenog člana ostaje otvoren kao što je i problem člana kao vrste riječi. U čemu je dakle novost u gledanju na član kod gramatičara općenito i onih koje Duclos naziva »plus éclairés«, imenujući pritom Port-Royal i Dumarsaisa? Odgovor ćemo, kao obično, potražiti u *Gramatici* Port-Royala, koja kaže:

«La signification vague des noms communs et appellatifs... n'a pas seulement engagé à les mettre en deux sortes de nombres, au singulier et au pluriel pour la déterminer: Elle a fait aussi que presque en toutes les Langues on a inutilement de certaines particules, appelées *Articles*, qui en déterminent la signification d'une autre manière, tant dans le singulier, que dans le pluriel.» (str. 52)

Ne radi se, dakle, više samo o formalno-gramatičkoj nego i o semantičkoj funkciji određenja (*détermination*) člana.²⁶ Ovo novo saznanje o članu usmjerilo je gramatičare prema istraživanju nutarnje strukture determinacije i semantičke vrijednosti člana, tj. njegovog značenja.

²⁵ Pa ipak, bilo bi zanimljivo navesti Scaligera koji kaže: «Il est assez évident que la langue latine n'a pas négligé l'usage des articles, mais qu'elle les regarde comme inutiles.» (cf. Harries, *op. cit.*, str. 210)

²⁶ Ovo je jedna od rijetkih, ako ne i jedina definicija člana koja ističe determinaciju imenice prije sredine XVIII. st. André Joly (*art. cit.*, str. 19) naziva ovu vrstu definicije semantičkom, za razliku od formalnih definicija člana koje prevladavaju sve do sredine XVIII. st. Već iz ove kronologije može se vidjeti koliko je *Gramatika* Port-Royala bila ispred svog vremena. To će biti još očividnije kad se bude govorilo o neodređenom članu.

4. *Determinacijska funkcija člana*

Spoznaja o determinacijskoj funkciji člana bila je dakle znatan pomak u raspravama o ovoj jezičnoj jedinici u francuskom jeziku. Ona se, po našem mišljenju, nalazi u pozadini rasprava o članu kao vrsti riječi, a njezino jednostrano shvaćanje razlog što se obliku *un* nije dalo odgovarajuće mjesto u francuskom gramatičkom sistemu. A što su gramatičari klasicizma i XVIII. stoljeća razumijevali pod terminom *déterminati-on*, najbolje ćemo saznati iz gramatike Port-Royal. Kao ilustracija determinacijskih vrijednosti člana poslužit će nam danas već poznata shema koju daje ista gramatika na str. 56.

Sans article	{ ou n'a qu'une significa- tion fort confuse	{ Il a fait vn festin de Roy Ils ont fait des festins de Roy	
			{ ou en a vne déterminée par le sujet de la propositi- on
Avec l'article le signifie ou	{ L'espece dans toute son estenduë Vn ou plusieurs singuliers déterminez par les circonstances de celuy qui parle, ou du discours	{ Le Roy ne dépend point de ses sujets. Les Roys ne dépendent po- int de leurs sujets. Le Roy a fait la paix; c'est à dire le Roy; Loüis XIV., à cause des circonstances du temps. Les Roys ont fondé les pri- ncipales Abbayes de Fran- ce.c. les Roys de France.	
			Avec l'ar- ticle

Iz gornje sheme se jasno može vidjeti bipolarnost determinacijske vrijednosti svakog od navedenih slučajeva, koju možemo okarakterizirati kao *nedeterminirano/determinirano*, ostavljajući termine *neodređeno/određeno* za opoziciju *un/le*. Pri tome se *nedeterminirano* pojavljuje pod nazivima »confuse«, »vague«, »toute son estendue«. A da je — po mišljenju Port-Royala — osnovna funkcija člana determinacija, može se zaključiti i iz ovog navoda:

«L'article ne se devoit point mettre aux noms propres, parce que signifiant une chose singuliere et déterminée, ils n'ont pas besoin de la détermination de l'article.» (str. 56—57)

Determinacija bi dakle bila osnovni razlog upotrebe člana u francuskom jeziku, budući da se on upotrebljava samo tamo gdje treba determinirati imenicu.²⁷ Oznaka roda, broja i — u nekim interpretacijama — padeža, bila bi tek sekundarna, iako na prvi pogled, naučljivija funkcija člana. Pojam člana i njegove funkcije se tako kvalitativno produbljuje.

Otkrivanje vrijednosti inherentnih članu nastavlja se u kasnijim radovima. Većini je uzor bio Dumarsais, osobito njegov članak u *Enciklopediji* (1751). A Dumarsais se je inspirirao formalnom logikom i njezinim kanonima. Tako on razlikuje imenice koje imenuju *jedinku (individu)*, *vrstu (espèce)*, *rod (genre)* i »vrhovni rod« (*genre suprême*). Tim će metafizičkim kategorijama,²⁸ on naći analogiju u prepozitivima, među koje svrstava i član, već prema tome da li se kvantifikacija (*quantification*) primjenjuje »à tous les individus de cette espèce«, »seulement à quelques uns« ili pak »à un seul que nous voulons connoître singulièrement« (str. 618B). Tako paralelno s »étendue universelle«, »étendue particulière« i »étendue singulière« imamo, prema Dumarsaisu, »sens universel«, »sens particulier« i »sens singulier«. Raspoređeno unutar »prepozitiva«, ove se vrijednosti izražavaju pomoću *tout*, *chaque*, *nul* (univerzalno), *quelque*, *quelqu'un*, *un* (partikularno) i *ce*, *le* (singularno, individualno).²⁹

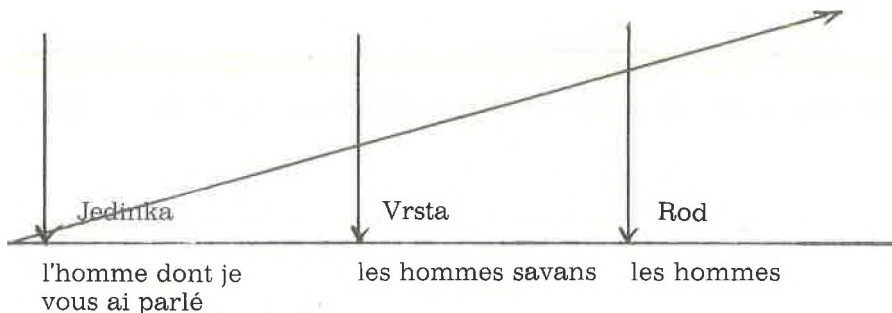
Značajan napredak u ovom pravcu napravio je Condillac koji daje jasan primjer u kojem se trijada *univerzalno-partikularno-singularno* pojavljuje kod iste imenice i pod istim (određenim) članom. On razlikuje tri stupnja determinacije značenja riječi *homme: les hommes* (rod), *les hommes savans* (vrsta) i *l'homme dont je vous ai parlé* (jedinka).³⁰ Ovaj slijed u obrnutoj projekciji (od singularnog prema univerzalnom) izgledao bi shematski ovako:

²⁷ O determinaciji se u ovoj gramatici još uvijek govori isključivo u vezi s općim imenicama (*noms communs*), što je usko povezano s upotrebom člana u to doba. No ni determinacija kao pojam još nije bila potpuno jasna, što proizlazi iz sljedeće rečenice uzete iz navedene gramatike: »Il est difficile de marquer précisément en quoy consiste cette détermination, parce que cela n'est pas uniforme en toutes les Langues qui ont des articles.« (str. 55—56)

²⁸ Kojima će se vratiti moderna semantika pri strukturiranju semantičkih polja. Odatle i termini *hiponim*, *hiperonim*, *arhiselem* i *arhileksem*.

²⁹ Cf. *op. cit.*, str. 618A—619A,B.

³⁰ Cf. *op. cit.*, str. 134.

Ta se shema nadovezuje na već iznesenu shemu Port-Royala i nadopunjuje istu s time što između krajnjih polova vrijednosti određenog člana (jedinka-rod, singularno-univerzalno) umeće partikularnu vrijednost člana (vrsta: *les hommes savans*). S druge strane, ona najavljuje neka novija viđenja vrijednosti člana o kojima ćemo kasnije govoriti.

5. Značenje člana

Kad je u pitanju značenje člana, postoji određena sklonost da se ono poistovjeti s njegovom funkcijom izričaja gramatičkog roda i broja, te semantičke vrijednosti determinacije. To nije ništa neuobičajeno s obzirom na uvriježeno uvjerenje da je gramatička funkcija ujedno i značenje ovakve vrste jezičnih znakova. Ono se krije i iza uobičajenog termina gramatička riječ. Da član nema svoje autonomno značenje, odnosno — bolje reći — da determinacija nije svojstvena članu, može se nazreti i iz već navedene sheme Port-Royala gdje uz pojedine vrijednosti nalazimo naznake kao: »déterminée par le sujet de la proposition« i »déterminés par les circonstances de celui qui parle, ou du discours«.³¹

Neki će gramatičari izričito zaniijekati značenje člana. Tako Wailly kaže kako »l'article ne signifie rien par lui-même«³², da bi odmah nakon toga nastavio sa svojom formalnom definicijom:

»Il se met avant les noms communs, quand par ces mots on veut signifier toute une espèce de choses, une ou plusieurs choses déterminées.« iz čega je vidljivo da se determinacija pripisuje imenici a ne članu.³³

³¹ Za Dumarsaisa članovi »marquent, non des particularités physiques, mais une simple vue particulière de l'esprit« (*Logique et principes de grammaire*, 348, prema Harris, *op. cit.*, str. 217, bilj. 2) i to mu je argument da je član *adjectif métaphysique*, tj. bez značenja.

³² Cf. Wailly, *Principes généraux et particuliers de la langue française*, Paris, J. Barbou, 1806, str. 8.

³³ Dosljedno tome, Wailly će se na str. 96 istog djela pozvati na Oliveta: »Ce n'est point l'article qui détermine la signification du nom commun; c'est, dit M. Olivet, le nom même avec une restriction, ou tacite ou exprimée.«

Thurot će istaknuti ulogu konteksta kad se radi o singularnom ili partikularnom značenju imenice:

»Si le nom appellatif ou commun qu'il (article) précède doit être pris dans un sens individuel ou particulier, il faut de toute nécessité que quelques autres mots de la nature des attributs, ou même les circonstances dans lesquelles le discours se tient, concurent à produire cet effet, absolument étranger et opposé à celui de l'article.« (op. cit., str. 218)³⁴

Dajući prednost kontekstu, Thurot svodi član na »un mot destiné à marquer le mouvement de l'esprit qui se dirige plus particulièrement vers un objet; et cet objet est toujours signifié par le nom que l'article précède.« (op. cit., str. 216) Thurotu nije bilo teško dati tu apstraktnu, rekli bismo vektorsku, definiciju člana koja ga svodi na »mouvement de l'esprit« (pokret, usmjerenost duha, misli), budući da mu je Harris pripremio teren analizirajući član na dvije razine: na psihološkoj i na gnoseološkoj.

Na psihološkoj razini on članove *un* i *le* uspoređuje s prosjakom kojeg prvi put vidimo (*un mendiant*) i kojeg ćemo prepoznati (*le mendiant*) kad ga nakon nekoliko dana susretnemo ponovo na istom mjestu. U psiholingvističkoj formulaciji ta poredba glasi:

»Un se rapporte à notre première perception, et sert à désigner les individus comme inconnus; le exprime une seconde perception, et désigne les individus comme déjà connus.« (op. cit., str. 195)

Ova teza o nepoznatom (*un*) i poznatom (*le*) održala se do danas u gramatikama i predstavlja znatan napredak, ne toliko što se tiče određenog koliko neodređenog člana. Ovo je ujedno i prvi put da se izravno oponiraju *un* i *le*.

Na gnoseološkom planu Harris ima svoje helenističke uzore koji su njegova »filozofska istraživanja o univerzalnoj gramatici« usmjerili prema osobinama (određenog) člana o kojima francuski gramatičari nisu mnogo razmišljali, bolje reći, ispustili su ih iz vida. Tako on u bilj. 2 na str. 197 navodi Theodora iz Gaze koji kaže: »L'article ramène en quelque sorte l'esprit sur un sujet déjà connu par le discours« a na sljedećoj stranici on se poziva na svoj omiljeni izvor, Apolloniusa, koji pak kaže: »L'article indique une connoissance antérieures.«³⁵ Odatle i sigurnost kojom Thurot (str. 195-196) tvrdi: »(le) exprime implicitement une sorte de connoissance antérieure, en rapportant la perception présente à une perception du même genre déjà éprouvée.«

³⁴ Kod Thurota inače nalazimo još nekoliko opservacija vrijednih pažnje. Takva je npr. njegova prisposoba o članu kao liktoru. »L'article précède un autre mot, comme le lecteur précédoit le consul, comme signe de sa dignité ou de son importance.« (str. 216) Jedna druga zanimljiva opservacija o prirodi člana odnosi se na usporedbu člana *le* i glagola *avoir*: oba imaju i »fizičko i metafizičko značenje« (str. 215). On je ovdje na tragu subdukcije, tj. desementizacije, s kojom u obrnutoj proporciji stoji proces gramatikalizacije.

³⁵ Kao potvrdu ovoj tvrdnji Thurot iznosi činjenicu da se ne može reći *Le quoi est cela?*, budući da se pitanje odnosi na nešto što ne poznamo. Treba ipak reći da ni *un* nije »upotrebljiv« u ovoj konstrukciji, iako bi po svojoj prirodi donekle odgovarao pitanju. Naprotiv, može se reći *Le quoi?* kad se radi o tome da nismo čuli — ili ne želimo čuti — sadržaj neke imenice muškog roda u jednini.

I dok se iz navoda Theodora iz Gaze može shvatiti da se opozicija *nepoznato/poznato* svodi na neposredni kontekst ili govornu situaciju (*déjà connu par le discours*), iz zadnja dva navoda to više nije sasvim sigurno. Naime, »connaissance antérieure« (prethodno znanje, poznavanje) može se iz njih shvatiti mnogo šire: kao općenito znanje koje govornik i(li) sugovornik imaju o predmetu razgovora.

Upravo u tom smjeru, u smjeru istraživanja »prethodnog znanja«, nastavit će se daljnja proučavanja člana, na koja je doduše trebalo čekati više od jednog stoljeća. Tako će se tek početkom ovog stoljeća Gustave Guillaume u svom djelu *Les problèmes de l'article et sa solution dans la langue française* (1919)³⁶ vratiti problemu člana. Međutim, Guillaume o članu razmišlja na nešto drugačiji način od filozofskih gramatičara. Izišao iz komparatističke škole Meilleta, Vendryesa i Haveta, on član podvrgava svojoj metodi koja je »un essai d'application de la méthode comparative à la partie formelle de la langue« (str. 11), čime se ujedno komparativna lingvistika vraća temama filozofske gramatike, tj. gramatičkim problemima u uobičajenom smislu riječi.³⁷

Guillaume, kao obično, polazi od nekoliko jednostavnih i općepoznatih činjenica od kojih gradi svoju sliku promatranog predmeta, u ovom slučaju člana. Tako, za Guillaumea, činjenica da se član pojavljuje u raznim, genetski nepovezanim, jezicima znači da on predstavlja znak određene univerzalnosti (*indice d'universalité*) koja je posljedica neke (nepoznate) izražajne potrebe jezika. Činjenica, pak, da jezici za član — koji je »sekundarna pojava u razvoju jezika« — uzimaju demonstrativ (*ille, to, der*) za njega znači da je član »un signe pour passer d'une certaine généralité de l'idée nominale à une généralité moindre« (str. 14), što on deducira iz anaforičke prirode pokazne zamjenice.³⁸ Ta ista činjenica za njega znači da tu treba »noter une certaine préexistence de l'idée dans l'esprit«. (str. 16) To je ona ista »connaissance antérieure« koju smo već susreli kod Harrisa i Thurota, odnosno kod Theodora iz Gaze i Apolloniusa, smještena ne više u govorni kontekst ili situaciju već »dans l'esprit« (u duhu, u pamćenju, u jeziku kao virtualnom sistemu znakova). Ako bismo željeli objasniti što znači preegzistencija jedne ideje (pojma) »u duhu«, onda bismo mogli uputiti na navod koji govori o »une certaine généralité de l'idée nominale«. No, to će biti mnogo jas-

³⁶ Gustave Guillaume, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, Hachette, 1919. Iz navedene bibliografije ne vidi se da je citao gramatičare XVII. i XVIII. st. Navode se samo gramatičari iz XVI. st. Maupas i Palsgrave, i jedna napomena, str. 24, u vezi s terminom »signe métaphysique« koji se pripisuje Dumarsaisu.

³⁷ S dodatnom ambicijom eksplikativnosti, što se da naslutiti iz sljedeće rečenice: »L'esprit aspire à connaître non seulement d'où viennent les choses, mais encore leur raison d'être: pourquoi elles existent, pourquoi elles durent« (*op. cit.*, str. 12)

³⁸ S tim u vezi stoji i funkcija člana kao aktualizatora. Po Guillaumeu, »sa fonction est de réaliser«.

nije ako ovdje iznesemo terminološke varijacije u kojima Guillaume — po svom običaju — iznosi istu misao:

« Cette tendance commune à ne pas mettre l'article devant les noms d'un certain type constitue un indice très net de la véritable nature de l'article en ce quelle démontre que les noms le plus sujets à s'en passer sont ceux qui comportent les moindres possibilités de variation durant le passage de l'idée générale, déposée dans le trésor de la langue, à l'idée plus réelle, et moins générale, exigée par le discours. » (str. 21)

I dalje na istom mjestu:

« Que le discours recherche le même sens, et la différence deviendra nulle entre la valeur potentielle du nom dans la langue et sa valeur réelle dans le discours. » (podcrtao V. Č.)

Svi se ovi navodi i termini odnose na analizu upotrebe imenice bez člana i opservacije da se radi o imenicama koje po svojoj prirodi ne podliježu većim promjenama obujma značenja (*nom propre, nom d'être unique*). Podsjetimo ovdje da su to oni isti slučajevi u kojima su Arnauld i Lancelot otkrili determinacijsku funkciju člana. A što se samog Guillaumea tiče, treba odmah istaknuti da on kroz analizu člana dolazi do jednog vrlo važnog otkrića, koje se inače smatra epohalnim u povijesti lingvistike i obično se pripisuje de Saussureu. Kao što se to već iz podcrtane terminologije u gornjim navodima može naslutiti, radi se o dihotomiji jezik-govor (*langue-discours*).⁹⁹ Guillaume tu dihotomiju spominje pod tri terminološkijske varijante: *potentiel-réel, langue-discours* (što je već razlika u odnosu na *langue-parole*) i *puissance-effet*.¹⁰⁰ Te će terminološkijske parove Guillaume varirati u svim svojim kasnijim radovima. Jedna činjenica ipak ukazuje dosta pouzdano na posebnost Guillaumeovog otkrića dihotomije jezik-govor: problematika njegovog istraživanja (gramatička priroda člana) i sam način razmišljanja u kojem se više oslanja na semantičku analizu i, usudili bismo se reći, na psihologiju spoznaje, nego na sociolingvističke datosti.¹⁰¹ Ta gramatička odnosno lingvistička utemeljenost Guillaumeovog mišljenja objašnjava činjenicu da je u njegovoj teoriji jezika navedena dihotomija jedan od temeljnih operativnih principa, što se ne bi moglo reći za de Saussureovo odnosno strukturalističko poimanje dihotomije *langue-parole*, koja često ostaje samo uopćeni okvir ili »dekor« mišljenja: fonetika: fonologija, dijasistem: varijante, i sl. Stoga nije čudo što je doživjela brojne modifikacije ili čak bila odbacivana.

⁹⁹ Često se postavlja pitanje da li je ovdje Saussure utjecao na Guillaumea. *Cours de linguistique générale* se doista navodi dva puta u Guillaumeovoj knjizi: prvi put na str. 11, u vezi s komparativnom metodom, i drugi put na str. 26, u vezi s terminom »linguistique statique«. Zna se međutim da je knjiga *Le problème de l'article* već 1917. branjena kao teza na Ecole Pratique des Hautes Etudes, što znači da de Saussure nije mogao bitno utjecati na Guillaumeovu tezu.

¹⁰⁰ Za termine *puissance-effet*, vidi *op. cit.*, str. 21—22.

¹⁰¹ On je mnogo bliži Port-Royalu i Humboldt u nego Durkheimu ili Tardu.

Međutim, Guillaume je često isticao⁴² da je u svojoj knjizi iz 1919. samo postavio problem člana, ali da ga nije riješio. U njoj se je, kako sam kaže, bavio »problematikom« a ne »sistematikom« člana. Prvi pokušaj »sistematike člana« objavio je u radu »Particularisation et généralisation dans le système des articles français.«⁴³ Povod za nova razmišljanja o članu bio je, izgleda, jedan primjer iznesen u *Essai de grammaire française* Damourettea i Pichona (t.I,§379), koji pokazuje određenu sinonimiju neodređenog člana *un* i određenog člana *le*. Spomenuti primjer glasi:

- *Un* soldat français sait résister à la fatigue.
- *Le* soldat français sait résister à la fatigue.⁴⁴

Karakteristika ovih rečenica jest što obje imaju jednako općenito, tj. neodređeno značenje, što je u suprotnosti s onim što se smatra opozicijom vrijednosti neodređenog i određenog člana. U ovakvim slučajevima, kad neka činjenica obara dotada važeću teoriju, traži se novo općenitije objašnjenje.

Analizom četiriju primjera

1. Un enfant est toujours l'ouvrage de sa mère.
2. Un homme entra, qui avait l'air hagard.
3. L'homme était entré et s'était assis au coin du feu.
4. L'homme est mortel.

Guillaume konstatira da su oba člana kompatibilna s imenicama koje imaju opće, univerzalno (1,4) i posebno, singularno (2,3) značenje. Međutim, za Guillaumea, »l'équation de position des deux articles, si parfaitement réalisée soit-elle, ne saurait entraîner l'équation de mouvement« (art. cit., str. 151) Razlika dakle nije u govornim nijansama i vrijednostima nego u temeljnoj orijentiranosti (*mouvement*) misli koja promatra, i upotrebljava određeni imenski sadržaj. Ovdje ponovno susrećemo poimanje funkcije člana kao vektora, kao kod Thurota i Dumarsaisa. Guillaume ovdje u igru uvodi broj 1 kao neku vrstu orijentira i čvrste točke u dinamičnom poimanju sadržaja imenice. Evo još jednog ključnog citata:

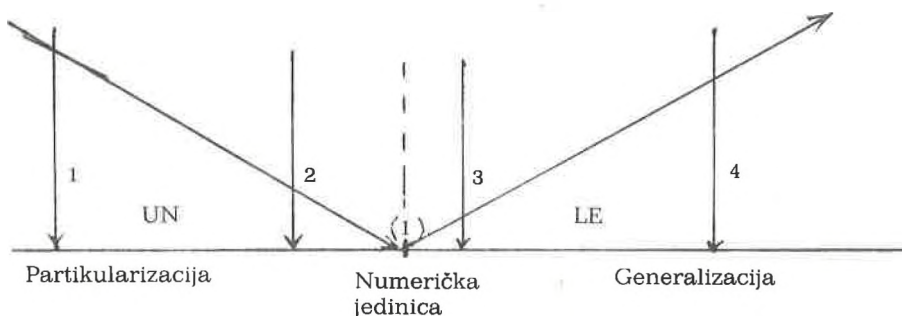
«L'article *un* du français symbolise dans la langue le mouvement d'approche du nombre 1, auquel il aboutit et avec lequel il ne se confond pas. L'article *le*, ... symbolise le mouvement par lequel la pensée prenant son départ au singulier déjà atteint s'en éloigne et tend, ... vers l'infinitude de la vision universelle.» (art. cit., str. 146)

⁴² U svojim predavanjima na Sorbonnei koja sada izlaze pod naslovom *Leçons de linguistique de G. Guillaume* u izdanju Presses de l'Université Laval, Québec.

⁴³ Prvi put publiciran u *Le Français Moderne*, avril-juillet, 1944. Pretiskan u *Langage et Science du Langage*, Paris, Nizet — Québec, Presses de l'Université Laval, 1964, str. 143—156. Mi smo se služili 2. izd. iz 1969, odakle je i paginacija.

⁴⁴ Razlika je samo u situaciji upotrebe ovih varijanti: »Tel soldat, qu'on plaindra, répondra fièrement à celui qui le plaint: «Un soldat français...» La seconde, vérité générale, est celle que tel interlocuteur posera en aphorisme dans une discussion sur ce sujet: «Le soldat français...» (op. cit., str. 153)

Drugim riječima, to znači da je *un* znak *partikularizacije* a *le* znak *generalizacije*. Između *početne univerzalne vizije* (*vision d'univers initiale*) i *završne univerzalne vizije* (*vision d'univers finale*) jednog imenskog sadržaja operiraju *un* (partikularizator) i *le* (generalizator), smjenjujući se u točki koja predstavlja numeričku jedinicu, tj. u momentu kad $un = 1$, što je ujedno i granica, prag (*seuil*) koji dijeli neodređeni od određenog člana. Pojednostavnjujući Guillaumeove originalne sheme i prilagodujući ih već navedenim primjerima, sveukupnu situaciju mogli bismo prikazati kako slijedi:⁴⁵

Arapski brojevi označavaju približni položaj vrijednosti primjera navedenih pod istim brojevima. No, moguće je zamisliti praktički bezbroj među-vrijednosti, budući da ni *un* ni *le* nisu vezani za konkretne nijanse već za jedan od dva moguća kuta gledanja na sadržaj imenice: partikularizaciju odnosno generalizaciju.

Ta analiza otvara sasvim nove poglede na prirodu člana. Naime, uz već poznate strukturalne opozicije: *le/la* (rod) i *le/les* (broj) dobiva se i treća *un/le*, koju je doista poznavao već Harris ali kojoj se nije znao nadređeni pojam, tj. gramatička kategorija. Guillaume u spomenutom članku naziva tu kategoriju *ekstenzija* (*extension*), posudujući od logike termin koji u francuskom znači »obujam pojma«. Kasnije će on to nazvati *ekstenzitet* (*extensité*) koji je danas općenito prihvaćen među pristašama njegove teorije jezika. Ne radi se, naime, o logičkoj ekstenziji koja strukturira leksik (nadređeni-podređeni pojam, jedinka-vrsta-rod) već o jednoj vrsti »unutarnje ekstenzije« odnosno o kvaliteti i količini imenskog pojma koji se koristi u datoj govornoj situaciji.⁴⁶

Ako usporedimo morfološke sisteme člana u nekoliko jezika, ustanovit ćemo da je ekstenzitet, zapravo, temeljna kategorija člana. Na taj nas zaključak navodi činjenica da su kategorije roda, broja i padeža

⁴⁵ Shema je sinteza dviju Guillaumeovih shema koje se nalaze na str. 147 i 149 navedenog rada.

⁴⁶ O logičkoj ekstenziji cf. bilj. 28.

— iako najuočljivije — sekundarne kategorije člana. To pokazuje već le-timičan uvid u njemačku, francusku i englesku morfologiju člana. Njemački član pozna sve tri spomenute opozicije: *der/die/das* (rod), *der/die* (broj), *der/des/dem/den* (padež). Francuski, kao što znamo, ne pozna opoziciju padeža. Engleski ne pozna opozicije ni roda, ni broja ni padeža, ali ima opoziciju ekstenzitetata (*a/the*), kao što to imaju njemački (*ein-/der*) i francuski (*un/le*).⁴⁷

Pod kategorijom ekstenzitetata Guillaume otkriva ono što smatra fundamentalnim radnjama ljudske misli (partikularizacija, generalizacija) na kojima počiva izgradnja i struktura jezika općenito. Shema s pomoću koje smo prikazali opoziciju *un/le* predstavlja tzv. *binarni radikalni tenzor*, odnosno grafički prikaz temeljnih operacija jezika. Te operacije generiraju strukturu ostalih pod-sistema, kao što je to na primjer pod-sistem glagola.⁴⁸

Guillaumeova teorija člana je — po našim saznanjima — zasad posljednji veliki korak u otkrivanju prirode člana. Ona je doista doživjela određene kritike i modifikacije od strane njegovih sljedbenika, ali ništa bitno novo nije rečeno. Tako npr. Marc Wilmet u svom radu «Le système de l'article français: un bilan critique»⁴⁹ kritizira točku po točku osnovne Guillaumeove teze o članu, dopuštajući samo kategoriju ekstenzitetata koju on znatno modificira. Unutar determinacijske funkcije člana on, naime, razlikuje *extension*, *extensité* i *extensivité*, trihotomiju s pomoću koje on pokušava sistematizirati sve «determinante», kao što je to nekada pokušao napraviti Dumarsais pomoću same ekstenzije. Wilmetova modifikacija razvodnila je jednostavnost Guillaumeove teorije člana, koristeći samo jedan njezin «parametar» za opis svih mogućih determinanata, dakle i člana i determinativnih pridjeva i pronominala i neodređenih pridjeva i zamjenica, kao i brojeva pa čak i relativnih rečenica, čime zalazi u sintaksu rečenice i napušta razinu morfološke analize.⁵⁰

Gérard Moignet⁵¹ uglavno ponavlja osnovne teze Gustavea Guillaumea, iznosi svoj stav o jednom spornom pitanju slijeda (*ordination*) članova pri čemu se opredjeljuje za slijed: *article zéro* → *un* → *le*, i donosi nekoliko, njemu svojstvenih, kristalnih formulacija o članu, kao

⁴⁷ Hrvatski jezik tu opoziciju pozna kod zamjenica (neodređenih i određenih): *velik/veliki*, i tek u začetku neodređenog člana: *jedan/Ø*. U grčkom je, što se člana tiče, obratno: *Ø/δ, ο, το* kao što je to bio u početku slučaj s francuskim jezikom.

⁴⁸ Za pod-sistem glagola cf. G. Guillaume, *Temps et Verbe*, Paris, Champion, 1929.

⁴⁹ Objavljen u *Travaux de Langue et de Littérature de Strasbourg*, XVIII, 1 (1980), str. 53—64.

⁵⁰ Wilmet će kasnije svoju trijadu razraditi u članku «La détermination des 'noms propres'» objavljenom u *Déterminants: syntaxe et sémantique*, Centre d'Analyse Syntaxique, Université de Metz, 1984 (Jean David et Georges Kleiber, eds), str. 317-330.

⁵¹ *Systématique de la langue française*, Paris, Klincksieck, 1981.

»substantif sans substance« (*op. cit.*, str. 130) ili pak tvrdnju »l'article n'est pas un mot, mais un système, dont chacun des éléments est doté d'un signe faisant mot« (*op. cit.*, str. 131). Međutim, on će na jednom drugom mjestu — govoreći o kategoriji lica — usputno napomenuti kako nije čudo što su određeni član i lična zamjenica 3. lica u francuskom jeziku istog etimološkog podrijetla (*ille*).⁵² Ako ovu činjenicu stavimo u kontekst Moignetove tvrdnje da je član »substantif sans substance«, tj. formalna imenica, onda treba uz rod i broj (u francuskom) i ekstenzitet postulirati i kategoriju lica impliciranu u članu. To već predstavlja određeni pomak u istraživanjima o članu. Naime, kao što smo to pokušali dokazati u našem radu »Sveprisutno lice«, naoko banalna činjenica slaganja imenskog subjekta s glagolom, uvijek u trećem licu, potvrđuje da imenica posjeduje kategoriju lica, doista specifičnu kategoriju tzv. supstantivalnog lica koja se manifestira samo kroz kongruenciju. Ta opće-poznata i općepriznata činjenica kongruencije glagola i imenice u trećem licu, sa svim zaključcima koji iz nje nužno proistječu, rješava jedno prešućeno pitanje (i neriješen problem) koje se tiče koneksije subjekta i predikata, dosada netaknuto u sintaksi. Danas možemo reći da se ta koneksija ostvaruje u kategoriji lica, koja je temelj svake aktualizacije imenice (cf. član kao aktualizator), svake rečenice (cf. kriterij glagola u ličnom načinu) i svakog izričaja (koji pretpostavlja nekog govornika, koji je nužno *ja*).

Time bismo ujedno i zaključili ovaj povijesni i problematski pregled pojavnosti člana u francuskom jeziku. Sažimajući njegovu problematiku, napomenimo još jednom da je proučavanje člana usko vezano za razvoj njegove upotrebe u jeziku kao i za stanje opće teorije jezika, ali i da su neka gledanja na prirodu člana utjecala na jezičnu normu (cf. Thurot vs Petitot) i na teoriju jezika (Guillaume). Uobičajeno sredstvo izražavanja roda i broja imenice, nezanimljivo za gramatičare XVI. st., član svojim stilskim mogućnostima pobuđuje pozornost gramatičara XVII. i XVIII. st. i usput otkriva neke svoje temeljne vrijednosti — determinaciju i aktualizaciju —, da bi se konačno pod članom otkrila i veoma specifična kategorija ekstenziteta, bogata izražajnim nijansama koje diktira govorna realizacija, i ništa manje skrivena kategorija lica, koja predstavlja u lingvističkoj teoriji dragocjen most između morfološke i sintaktičke razine analize.

⁵² Tu činjenicu ističe Dumarsais u *Enciklopediji*. Cf. *ibid.*, str. 613A.

Vjekoslav Čosić: THE CONCEPT OF THE ARTICLE IN FRENCH AND ITS DEVELOPMENT FROM THE 17th CENTURY TO THE PRESENT

S u m m a r y

The article presents a condensed overview of the historical development of the concept of the article in French from the 17th century to the present day. Most of the author's attention is aimed at the consideration of the *stylistic value of the article, the article as a part of speech, the problem of the indefinite article, the determinative function of the article and the meaning of the article*. His sources are: Port Royal *Grammar*, Dumarsais, Duclos, Condillac, J. Harris, Thurot, Wailly and Wilmet (for the 20th century). The author attempts to determine the key moments and qualitative shifts in reflections upon the article, the conditions of these and their effect on the further development of knowledge. A distinction is made between those relying on the Latin grammatical tradition and those who directly relied on the Greek grammaticians.

The sensitive and controversial nature of the article is still an open theme for debate: the article as a part of speech and the status of the indefinite article. Susceptibility to the nuances of language expression and subtle linguistic analyses are demanded. The debate over the article in French has come up with some fundamental discoveries, beginning with *degrees of determination* of the article *le*, that correspond to what Classical logic has named the *individual, species* and *genus*, to the discovery of the category of *extension* which is concealed under the opposition *un/le* and which represents the formal expression of the basic mechanism of *particularization* and *generalization* on which are founded the constructive and functional principles of language.

Debates over the article very often cease where linguistic problems become general problems of human thought and cognition.